

GERÇEKLiĞİN İNŞASINDA ÖZNE VE ÖTEKİ KAVRAMLARININ BU ÜLKEDE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Sibel A. ARKONAÇ*

Kâh çıkarım gökyüzüne seyrederim âlemi
Kâh inirim yeryüzüne seyreder âlem beni
(Bektâşi Nefesi)

Bu çalışmada, özne ve öteki kavramlarına dünyanın iki değişik yakasından, doğudan ve batıdan karşılaştırmalı şekilde bakmaya çalışacağım. Bu karşılaştırmadaki esas, özne ve öteki kavramlarının Türkiye'deki kültürel farklılığı üzerine olmayacak. Bizzat bu kavram çiftinin kendisini tartışacağım. Tartışma, bu kültürün gündelik yaşantısı ve bu yaşantının beslendiği bilgi evrenleri içinde yürüyecek.

Sosyal bilimler çok uzun bir süre bilginin evrensel olduğu inancındaydı. Ama bugün bilginin evrenselliğinden ziyade kültürel ve tarihsel olarak sürekli dönüştüğünü dikkate alıyoruz. Bu sebeple insana dair kavramlaştırmalarımız, bilginin üretildiği kültüre ve zamana bağımlı. Dolayısıyla, bilimsel dünyanın ve bilimsel bilginin (en azından sosyal bilimler açısından) batı kültürünün, onun düşünce dünyasının ve medeniyetinin bir ürünü olduğunu göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Sosyal bilim olarak psikoloji ve psikanalitik teori, özne ve öteki kavramlarını, diğer bütün kavramları gibi, felsefeden alır ve kendi bilgi yapıları içinde kullanır. İnsana dair tasavvurları, kullandıkları modeller bu bilgi yapıları içinden çıkar. Bu sebeple, en azından konumuz çerçevesinde, özne

* Prof. Dr., İ.Ü. E.F. Psikoloji Bölümü, Sosyal Psikoloji Ana Bilim Dalı.

ve öteki kavramlarının tam bir tercüme veya kültürel bir varyasyon içinde mütalaa edilmesi bizi yanlışlıklara düşürecektir.

Aklınıza insanın evrensel olduğu dolayısıyla kendisi ile ilgili kavramlarının da evrensel olacağı düşüncesi gelebilir, ama insan hakkında düşünürken unuttuğumuz şey, onun bir dile sahip olduğudur. Dil insanı doğal alandan soyut alana taşıyandır. Hayatının ilk ikinci yaşından itibaren soyut alana geçer ve bu soyut alanda yaşar, ve onu anlamlandırır. İşte insana bu soyut alanda anlamları veren, içine doğduğu çevrenin yaşantılarıyla sürekli dönüşen, değişen dilin ta kendisidir. Dil, düşüncenin vasıtası değil bizzat kendisidir. Düşünce bireysel zihnin ürünü de değildir. Bu dünyaya dair kendinize has anlamlandırmalarınız, atıflarınız, değerleriniz; toplumun, kültürün, anlamlandırmalarından çıkar, ondan ayrı, farklı değildir. Çünkü, bunların hepsi konuştuğunuz dilden dolayısıyla da o dili konuşan kültürden çıkar, Hal böyle olunca da üretilen bilginin kendisi de içinden çıktığı kültüre ve zamana bağımlıdır.

Bilimsel düşünce kavramlarını her zaman felsefeden alır. Felsefe ise içinden çıktığı kültürün ve içinde bulunduğu zamanın ifadesinden başka bir şey değildir. Ama bugün Türkiye’de felsefe denildiğinde aklımıza düşen aslında batı felsefesidir, Türk-İslam felsefesi ise bir alt dal muamelesi görür ve çoğunluk tarafından göz ardı edilir. Türk -İslam felsefesi, Cumhuriyet döneminde gördüğü muamele sebebi ile, hem dilini Türkçeleştirememiş(1) hem de kavramlarını dünyevileştirememiştir. Dolayısıyla bize has kültür ifadeleri zaman ve tarih içinde beraber dönüşerek bugüne gelememiştir. Bu sebeple de bugün kendi kültürümüzün felsefi ifadesini, geçirdiği dönüşümlerin üstüste yansımalarında (reflections) okuyamıyoruz. Bir anlamda bu ifadeler geçmişte kalan bir zamanın dilinde ve ifadesindedir.

Şu an aklınıza düşen, “alanı dışında ahkâm kesen bir sosyal bilimci” durumuna düşmek istemem. Onun için şikayetimin bir sosyal psikolog olarak ne olduğunu hemen aktarayım: eğer bugün biz, geçirdiği dönüşümlerin üstüste gelen yansımalarında (reflections) kendi kültürümüzün felsefi ifadeleri üzerinde düşünebiliyor olsaydık; özne ve öteki konusunda sosyologlar, psikologlar psikanalistler olarak bugünden çok daha öte noktada, çok farklı zeminlerde kendimizi tartışıyor olabilirdik. Böyle bir tartışmada Türkiye’de bugün sosyal

¹ Zeynep Direk, ‘Felsefede Modernleşmecî Düşünce’, *Modernleşme ve Batıcılık*, s. 428-440. İletişim Yayınları, İstanbul.

bilimlerin ve dolayısıyla gündelik yaşantının –siyasetteki kavramlardan, sıradan ilişkilerdeki kavramlara kadar- açıklığını çektiği kavram ve kavramlaştırma sıkıntısını aşmış ve üretkenleşmiş olurduk. Sözgelimi benim bir sosyal psikolog olarak, sıradan insanın gündelik bilgiyi nasıl inşa ettiğine dair sorularım, bu inşa da kullandığı bilgi repertuarlarının geçirdiği dönüşümler üzerine düşüncelerim, bu ülkenin neyi neyle, nasıl düşünüyor üzerine analizim çok daha berrak olabilirdi.

Çalışmalarımda kullandığım özne, zihin, öteki, beden gibi kavramlar biz psikologlar için önemlidir çünkü insan modelimizde kullandığımız bütün kavramlaştırmaların esasını belirler ve Descartes'a dayanır. Duruşumuzdaki bu tavır bu ülkede kendimizi yanlış veya hatalı okumamıza yol açmaktadır. Bu sebeple size, özne ve öteki hakkında aktaracağım düşüncelerimin amacı ve hedefi, en azından kendi alanımda-Türkiye'deki psikoloji alanında- bir ilki başlatmaktır. Bir düşünme alıştırması yapacağım, bunu yaparken de psikolojiden hareketle ilgili komşu disiplinlerle etkileşimi merkez alacağım.

Düşünmeye soru sorarak, bunu da önce genel çerçevede tutarak başlıyorum: Özne ve öteki kavramları dünyanın bu iki farklı yakasında aynı dünyayı kurguluyor olabilir mi? veya dünyayı, aynı şekilde kurguluyor olabilir mi? Benim bugün burada neyi nasıl düşündüğüm ile bir Japon veya İngiliz'in orada neyi nasıl düşündüğü aynı mıdır? Hayır. Dünya hali zaten bunun böyle olmadığını gösterir. Öyleyse kurgudaki bu farklılık nereden kaynaklanıyor? Farklı dünya kurgularının inşa edildiği farklı düşünce sistemleri vardır. Bu farklılığın, bir kültürel varyasyon, kültürler arası bir farklılık yaşamasından kaynaklandığını düşünmek naif bir düşünce olacaktır. Çünkü, neyi nasıl düşündüğümüz zihin esaslı değildir. İnsanlar, dil ve onun eylemi olan konuşma içerisinde, kendi gerçekliklerini söylemler halinde inşa ederler. Bu söylem pratikleri de zamana, tarihe ve kültüre bağımlı bir şekilde sürekli dönüşür. Söylemlerin beslendikleri, içinde gerçekliğin inşa edildiği bilgi evrenleri(2) vardır. Bunlar bir toplumun repertuarları gibidir, muhtevası ve işleyişi bize o toplumun gerçekliği, ne ile nasıl inşa ettiği hakkında ipuçları verebilir.

Dolayısıyla, şimdi soruyu biraz daha özelleştirebiliriz: Her iki kültürün kendi bilgi evrenlerinde inşa ettiği gerçeklik içerisinde, özne ve öteki

² Berger, P ve Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of the Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday and Co. NewYork.

kavramlarının muhtevası nedir? Bu muhteva neye işaret eder? Aynı kavram çiftinin aranması doğru bir muhakeme olur mu?

Kavramların analizine batıdan başladığımızda dinler tarihi, sosyal tarih, felsefe ve psikoloji son derece yardımcı ve yol göstericidir. Ama kendi yakamızda aynı imkanları bulamıyoruz. Dolayısıyla burada aktaracağım düşünceler ancak deneme mahiyetinde bir çaba olacaktır.

Batıda sıradan bireyin hem gündelik hayatta kendini kavramlaştırmasında kullandığı bilgiyi belirleyen, hem de batılı bilim anlayışını belirleyen, bilginin dünyevîleşme-sekülerleşme sürecidir. Dünyevîleşme, çok kabaca gündelik yaşantıda bilginin ilahî bilgiden ayrışması şeklinde tarif edilebilir. Bu süreci dinler tarihi ve sosyal tarihle birlikte okumak gerekir.

Yahudi-Hıristiyan dünyasında insan dünyaya günahkâr doğar, Ademin (Havva yüzünden) işlediği günahı her insanoğlu doğduğu bu dünyaya taşır. Bütün yaşantısı boyunca bu günahından arınmaya çalışır. Günahkar doğuşu varlığının meselesidir. Psikanalitik ekolün esasını oluşturan suçlu benlik anlayışının temelinde de bu anlayış yatmaktadır.

Orta çağda Yahudi-Hıristiyan düşünce yapısında insan, Tanrı'nın yarattığı evrene- dünyaya ait bir varlıktı. Bu sebeple Tanrı ile insan bir bütündü. Tanrının yarattığı evrende (kozmoz, dünya) Tanrının kuralları (günah ve sevap) işlemekteydi. Neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar veren O'nun kurallarıydı. Doğrular, yanlışlar, hakikat ve gerçek her şey onun kuralları içerisinde anlaşılırdı.

Zamanla Yahudi-Hıristiyan ortaçağının gündelik yaşantısını derinden etkileyen arka arkaya yeni keşifler, icatlar Tanrı ile insan arasındaki bütünlüğün yarılmasına yol açtı. Avrupa düşünce tarihinde birey ve öznenin, benliğin keşfi, işte bu yarılmanın farkına varılmasıyla başlar. Peşi sıra gelen Rönesans ve Aydınlanmayla düşünce yapısı değişir, buna göre artık: kutsal olan bu evrenden kovulmuş Tanrı ile insanın evrenleri farklılaşmıştır. Dünya artık insana aittir ve merkezinde kendisi vardır. İnsan varlığını artık Tanrı'da bulmadığı için (çünkü o bir başka evrene aittir) benliğini, öznesini kendi deneyim ve eylemlerinde bulur. Kısacası kendini Tanrı'da değil kendinde tarif eder. Yaşantıları, eylemleri onu ona anlatır. Bu anlatım ise son derece öznedir çünkü kendini kendine anlatmaktadır. Tanrı gözündeki yaratılmışlığını kaybeden insan, kucağında neyin yanlış neyin doğru olduğuna karar verme sorumluluğunu bulur. Ama daha da önemlisi bu sorumluluğu yerine getirebilmesi yani doğru ile yanlış

ayırdebilmesi için gerçeklikle ilgili yeni bir dayanak noktası bulması gerekmektedir. Eskiden bu dayanak Tanrı'ydı, ama şimdi onun yerine ne geçebilirdi? Bunu bulması için önce cevaplaması gereken; bu dünyada neye kesin, kat'î deneceği, bunu neye göre diyebileceği, kısacası dünya ile ilgili gerçeklik bilgisinin ne olduğuydu.

Kesin ve kat'î olanın yeniden kurulmasının gerekliliği Descartes'ın felsefesindeki itici güçtür. Descartes, kesin ve kat'î olanın nasıl kurulacağını, neyin doğru olduğunu, gerçekliğin keşfedilip edilemeyeceğini sorgular. Aradığı, hiçbir şekilde şüphe götürmez, kesin olan bilginin nasıl bulunacağı idi. Bedenimizin fiziksel dünyaya ait olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple buradan gelebilecek bilgiye güvenilemezdi. Duyularımızdan gelen bilgiye de geldiği yol sebebiyle şüphe ile bakılması gerekiyordu. Bu sebeple kendisi, dünya hakkında kesin ve dolayısıyla doğru muamelesi görebilecek hiçbir şeyin olmadığından emindi. Elinde kalan sadece şüphe etmektir. Peki o zaman en şüphe götürmez, kesin olan neydi? Gerçekten şüphe götürmez kesin olan, şeyi düşünen insan varlığı idi. Şeyi düşünen insan varlığı Descartes için zihnin ta kendisidir. Bu varlığın; "ben", "ben varım" dediği veya zihinsel olarak bunu idrak ettiği an gerçekten doğru ve kesin olandı. Böylece de dünyada neyin doğru neyin kesin olduğuna dair gerçeklik dayanağı, insan için bizzat kendi zihniydi.

Düşünen zihin bir öznedir ve zihnin dışı dış dünyadır, kendi zihni dışındaki herşey dış dünyadır ve nesnedir. Kendisi bir özne (zihin) dir ama zihinsel olarak onu idrak ettiği an, kendine yansıdığı an zihnini, dış dünyadaki bir nesne gibi inceleyebilir. Bu özne, bir diğer özne ile ilişkisini onun da özne oluşundan değil, nesne oluşundan hareketle kurar. Dolayısıyla nesnenin varlığının (yani karşısındaki insanın) kanıtı, bu öznenin kendisinden gelmelidir. Kendinden olmayan her şey nesne konumundadır ve diğer kişiyi veya kişileri öteki olarak adlandırır. Eğer özne karşısındaki nesneyi yok sayıyorsa o yoktur. Bir dönem bu yok sayılan kadındı, derisi renkli olandı, doğulu insandı, işçi sınıfıydı.... Öznenin diğerini (ötekini, bir başkasını) bir diğer özne olarak muhatap kabul etmesi halen bir mesele olarak yaşanmaktadır.

İşte bu nokta, felsefedeki özne anlayışının psikolojiye yansıdığı yerdir. Psikolojide öznenin-bireyin diğer insanlarla ilişkileri ve etkileşimleri sürekli öznenin kendisinden, zihinden doğru anlaşılmaya çalışılır. Psikolojinin bugün hala yaygın bir şekilde kabul gören modernist cephesinde, insan ve insana dair bütün kavramlaştırmaları, işlettiği muhakeme ve ürünü olan bilimsel bilginin tamamı sözü edilen bu düşünce yapısı ve felsefe anlayışının yansımasıdır.

Evrensel bilgiye ulaşmada insanı anlama teşebbüsleri, öznenin içeriğinin ve ona yüklenen rolün bütün dünyadaki insanlar için geçerli olduğu varsayımından yapılmaktadır.

Postmodernist psikoloji zihnin belirleyici olma özelliğini rededer. İnsanların birbirleriyle konuşurlarken dünyalarını inşa ettiklerini öne sürerler. Özne ve ona yüklenen misyon artık eleştiri altındadır. Öznenin diğer bireyle ilişkisini, kendi öznesinden değil ötekinin de özne oluşundan kurduğu, ortak bir eylem alanında(3), konuşma içerisinde inşa ettiği tartışılmaktadır. Bu görüş bir anlamda batılı insanın ve onun ürünü olan psikolojik bilginin ötekini (diğer bireyi) fark etmeye başlaması şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte, özne burada ancak, biricik oluşunu kaybetmektedir. Kutsalın kovulmasıyla, başbaşa kalınan gerçekliğe dair referans bu sefer özneler arası inşa edilene kaymıştır.

Özne ve öteki kavramlarının bu yakadaki hikayesine geçelim. Müslüman dünyada, Yahudi-Hıristiyan dünyanın aksine insan bu dünyaya günahsız doğar çünkü bu dünya ona ihsan edilmiştir, hediye edilmiştir. Bu sebeple Yahudi-Hıristiyan inancın tersine kulun varlığına dair Allah'la arasında bir mesele yoktur, zaten aralarına hiç bir şey giremez. Herşey yalnızca ikisine malumdur: günahlar, sevaplar, arzular, duygular hepsi sadece ikisi arasında geçer, kulun Allah'a tövbe sözü vermesiyle onun için temiz sayfa açıldığına inanılır.

İslam inancına göre insan bu dünya üzerinde akılla donatılmıştır. Akıl ona bu dünyayı kavraması için verilmiştir ve bu akıllı belli bir irade çerçevesinde – cüz'î irade içerisinde- kullanabilmektedir. Küllî irade Allah'a aittir ve insanoğlu tarafından anlaşılması, kavranması mümkün değildir. Az sayıda belli bir takım mucizeler ona bunun böyle olduğu gösterir. İnsan ve Allah aynı evrenin içindedirler ama bu evrenin farklı katmanlarını paylaşırlar. Akılla donatılan kul, cüz'î iradesiyle bu dünyayı bir yere kadar kavramak ve anlamakla yükümlüdür. Aynı evrenin üst katmanında küllî iradeye sahip Allah ise tüm hakikata sahip olandır ve idrak edilemez olandır.

Günahkâr doğmamak ve Allah'la arasına giren hiçbir merciinin olmaması, bu kültürde doğanların dünyayı kavrayışlarını ve ona anlam yükleyişlerini esastan belirler. Yahudi-Hıristiyan dünyadan olanlar karşısında en büyük farklarından biri, suçlu bir benliğin olmaması, diğeri de cüz'î irade çerçevesinde verilen akıl bu evreni anlamakla yükümlü tutulmasıdır. Bu

³ Shotter, J. (1993). *Conversational Realities*. Sage Pub. London.

evrenin anlaşılmasında batılıdan farklı olarak Tanrı mekanının değiştirilmesi yoktur, kısacası kutsalın kovulma gerekliliği yoktur. Aynı evrende, farklı katmanlarda, hakikat bilgisi Allah'a, gerçeklik bilgisi insana aittir. Hakikat insan tarafından ancak sürekli aranandır, gerçeklik ise akıl yoluyla bulunması gerektirir. Kurallarını da insan koyar. Niçin ve nasıl sorularının bugün hala ülkemizde ayrı tutulması ve farklı anlaşılmasının altında bu yatar. "Sahi mi" diye sorduğumuz soruların cevaplarını gerçeklikte bulurken, "Neden, niçin" sorularının cevaplarını hakikatte ararız. Depremzedelerle yapılan bir araştırmada da(4) insanların neden, niçin sorusuna ilahî bilgilerle cevap verirken, nasıl sorusuna bilimsel açıklamalarla cevap vermeleri bunun en iyi işaretidir. Gerçeklik bilgisini arama ruhsatı baştan itibaren insana verilmiştir. Kutsalın kovulmasına gerek kalmadan, verilen cüz-î irade çerçevesinde akıl yoluyla aranıp bulunması gereken ve kurallarını da insanların koyması gereken bir arayıştır bu. Repertuardaki bu bilginin bugüne dönüşen ve yansıyan halleri hakkında elimde felsefî kavramlaştırmalar yok ama sosyolojik ve sosyal psikolojik birtakım gözlemler var. Aralarında en göze çarpıcı olanı Türk toplumunun gündelik yaşantısında kullandığı gündelik bilgilerin dünyevileşme ve modernizm sürecinde izlediği seyirdir. Bu seyrin batılı örneğinden çok farklı bir yol izlediği bugün artık geçerli bir model olarak kabul görmektedir. Bu farklı yolun sosyolojik düzeyde en belirgin işaretleyicisi; batıdan farklı olarak, modernist bilginin geleneksel bilgiye önce rakip sonrada yerine geçen bir bilgi yapısı olmayıp, birlikte salınıp birbirlerini etkilemelerine izin veriyor olmalarıdır. Bu sosyolojik düzeyden sosyal psikolojiye kayarsak gördüğümüz manzara da benzer bir manzaradır. Yukarıda anlattığım deprem örneğindeki gibi hakikat bilgisi ile gerçeklik bilgisini yanyana kullanılabilmektedir. Açıklamalar hem ilahî bilgiden hem de bilimsel kökenli bilgiden gelebilmekte ve bu durum kişinin dünyasında bir çelişki yaratmamaktadır. Akılla ne olduğunu bulması için vazifelendirildiği gerçeklik dünyasına modernizmin kurallarını, görece bir rahatlıkla davet edebilmektedir, dolayısıyla da cevapları bilimde veya bilimsel kökenli sağduyu bilgisinde aranan sorular (deprem nasıl oldu?), onun zihnini (dolayısıyla da özne içeriklerini) batıdaki örnekleri kadar sıkıştırmamaktadır. Kanımca kutsalın bu dünyadan kovulması/kovulmaması, gerçeklikle ilgili inşada kendini ve dünyayı inşa edişini ve bunun meşruluğunu değişik

⁴ Cesur, S. (2002). *Depremi Nedensel Açıklamaları*. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

istikametlere yollayabilmektedir. Buradaki öznenin, bu anlamda meşruluk problemi yoktur.

Sosyal psikolojik düzlemde bu özne ile ilgili bir başka gözlem ise bugün geçirmekte olduğu dönüşümdür. Wittgenstein' dan hareketle dil oyunları bize öznenin kendine yansıyışında önemli dönüşümler yaşadığına işaret etmektedir(5). Bu dil oyunları içinde özne, dilbilgisi kurallarını değiştirmeden, Türkçe'nin gizli özne yapısını korumaya devam ederek, ama vurguyu, hedefi ve anlamı dönüştürerek, kendini önplanda ifade etmeye başlamıştır. Burada öznenin birey olarak tekilliğini yaşamaya başladığını söylemek mümkün. Fakat yukarıda anlatılanlarla uyumlu bir şekilde seyrettiğimiz bir nokta daha var. Bugün batılı ötekini bir özne olarak kabul edilişle, kendi dil yapısında zamirlerini değiştirmiştir. Burada ise kendi tekilliğimizi dilbilgisi yapımızı değiştirmemize gerek kalmadan yapabilmekteyiz. Dil bu esnemeye müsait. Türk insanının kendiliğine dair gerçeklik inşasında, yine sosyolojik düzeyde yumuşak bir geçişten söz edebiliriz. Modernist olanla ile geleneksel olanın bir diğerine üstün gelmemesi, buradaki itici güç olabilir. Psikolojik düzeyde ise öznenin geçirdiği dönüşümün, batılı öznenin geçirdiği radikal dönüşümden farklı olduğunu göz önünde bulundurmanız gerekir. Batılı kendi gerçeklik inşasında radikal bir dönüşümle ötekini keşfederken ben burada sadece kendime yaptığım vurguyu artırmaktayım.

İşte bu noktada bu kültürdeki öteki kavramına giriş yapabiliriz. Türkçe konuşur ve Türkçe düşünür iken 'öteki kimdir?' diye sorulduğunda size kişi kendinden olmayanı söyleyecektir ama bu kendinden olmayan kurumsal bir öteki olacaktır. Kimlikler bunun karşısında iskâna zorlanır. "Modern, eşitlikçi, demokratik, laik Türk kadını" gibi kendilik tarifinin dışında kalan her şey ötekinde iskân edilir. Öteki, bu kültürde her zaman meşruluğu tehdit edendir ve bu meşruluk sosyolojik düzeyde aranandır. Meşruluğun hegemonik söylemleri (devlet, ordu, vatan-millet, devletin bâkîliği, laiklik söylemleri gibi) kişilere kimlikler dayatır. Cumhuriyetçi, laik kimlik gibi. Ama toplumda yaşanan kırılmalar bu kimliklerin de kırılmasına yol açmış ve belki de ilk defa özne kendini, bu kırılmanın müsaade ettiği ölçüde, kırıldığı yerden gözüktüğü kadarıyla seyretmeye başlamıştır. Biraz önce ifade ettiğim öznenin, cümle içinde kendine yaptığı vurguyu artırmasının kaynağı bu olabilir. On onbeş sene öncesine kadar Türkçe konuşan bir özne, duygusunu kendinden değil

⁵ Arkonaç,S.(1999) *Psikolojide İnsan Modelleri*. Alfa Yayınları, İstanbul

karşısındakinden anlatırdı. “Beni etkiledi” demek yerine “Etkilendim” ifadesi daha baskın ve meşru bir ifade idi. Bu belki de âlemin içinden kendini seyretme idi. Şimdi ise sanki özne âlemin dışından kendini seyretmeye başlamıştır. Bektâşi'nin dediği gibi belki de ilk defa kendini hem âlemin içinden hem de âlemin dışından seyretme imkanını bu fâni dünyada ama dünyevîleşmiş bir halde seyretme fırsatını yaratmış gözükmektedir.

Öteki kavramını şimdi psikolojik ve psikanalitik bilgi düzeyinde düşünelim. Bu öteki batılı öteki gibi olabilir mi : Batılı öteki neydi? Batılı öteki, zihnin kendine nesne bakışı getirerek kendini seyredebilme maharetidir. Burada nesne başta anlattığım üzere zihnin dışında olandır yani öznenin dışında olandır, analistler buna bilinçdışı derler ve dürtülerin mekânıdır, zihin ise kaygının mekânıdır. Kaygı ve dürtü karşılaşmaları bu anlamda suçlu benliğin varoluşuyla ilgili yaşadığı gerilimlerdir, çatışmalardır.

Bu tarafta ise akıl mekânı olan zihin, batıdaki gibi kendi yarattığı gerçeklik bilgisi ile başbaşa değildir. Her zaman; ancak gerçeklik düzeyinde kalabileceğini, ancak bunun kurallarına muktedir olduğunu bilir, çünkü hemen bir üst âlemde hakikat bilgisinin de olduğunu ve ulaşamayacağını ancak arayabileceğini, bulduğunda ise huzurda olacağını yani onun katına vardığında anlayacağını bilir.

Buradaki hakikatı dünyevî düzeyde kavramlaştırarak hemen bilinçdışı ile benzeştirmek yanlış olur. Bilinçdışı, hakikat bilgisinin mekânı değildir, hakikat bilgisi bilinçdışının ötesindedir, aşkındır, insan varlığının dışındadır. Ama tıpkı Batıdaki gibi burada da bilinçdışı gerçeklik bilgisi içerisindedir, gerçeklik bilgisi ile inşa edilendir. Ama her iki kültürün insanının, gerçeklikle ilgili inşasının temeli farklı zeminlerde atılmaktadır. Batılının gerçeklik inşasında kullandığı zemin; Tanrı ile arasındaki bütünlüğün yarılmasıyla yani kutsalını bir başka evrene yollaması neticesinde kendisiyle başbaşa kaldığı zemindir. Bu sebeple kendine dair özne bilgisi biriciktir. Bu yakadaki insanın gerçeklik bilgisi ise bütünün bir parçası olduğu bilgisinden hareket eder.

Dolayısıyla bana ruhsatı verilmiş gerçeklik dünyasında benim bilinçdışımı inşa edişimle, tek başına kaldığı bu dünyanın gerçeklik dünyasında batılının bilinçdışını inşa edişinin nitelikleri farklı olacaktır.

Batıda öteki; kutsalı öteki evrene atarak zihin veya akılla yer değiştirmek zorunda kaldığı arzularıdır, fantezileridir. Öteki, diğer evrende iskân ettirdiği kutsalın yansımasıdır. Bir anlamda kovulma neticesi bölünen bir bütünden

bahsediyoruz. Lacan bütüne ermenin imkansız olduğundan bahsederek, bunun ulaşılamayan arzu olduğunu vurgular. Bu anlamda yetişkin insan her zaman eksikli olarak tanımlanır.

Bu yakada ise kovulan yok dolayısıyla bölünen bir bütün de yok, neticesinde eksikli oluş da yok. Onun yerine bütündeki iradenin insana düşen cüz-i kısmı var. Cüz-î iradenin özelliği, küll-î irade karşısında sınırlı olmasıdır. Bu sınırlı kalış bilgisi, batılı anlamda eksikli oluş bilgisiyle anlamdaş değildir. Bütünden kopan, ayrılan parça sebebiyle eksikli oluş başka, bütünün içindeki yeriniz aklınız sebebiyle sınırlandırılmış olmanız başkadır ve sizi batılı karşısında bambaşka bir zemine oturtur. Dolayısıyla, kendinizi seyredebilmeniz ötekinde değil bizzat yine kendinizde içre olanda mümkündür. Bu anlamda buradaki insanın batılı anlamda öteki ile bir meselesi yoktur, meselesi gerçeklik inşasında kullandığı meşruluk meselesidir. Meşruluk öznenin varlığının meşruluğu anlamında değildir. Sürekli dönüşüp değişen gerçeklik bilgisinden çıktığı için sürekli dönüşüp değişen toplumun, ailenin, çevrenin kurallarındaki meşruluğunu sorgular. Toplumla birlikte kurallarının da dönüşümleriyle bu meşruluk ibresi de kaymakta ve kayışın kendisinin getirdiği sıkıntılarda suçluluk-şüphe duygularıyla karşılaşmaktadır. Bugün Türkiye’de kişi kendine, öznesine yaptığı vurguyu artırması yüzünden de kendini, bu suçluluk duygularıyla, bu duyguların dışında kalabilme arasında sıkışmış bir halde bulmaktadır. Bu sıkışık hal duygusu, Türkiye’deki dönüşümün bir karara oturmasıyla kendi meşruluk çerçevesini çizeceğinden geçici olacaktır. Ama yerine geçecek olan yeni meşruluk çerçevesi, kişinin yeni meşruluk kavrayışlarını çizecektir.

KAYNAKÇA

Arkonacı, S. (1999). *Psikolojide İnsan Modelleri*. Alfa Yayınları, İstanbul

Berger, P. ve Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of the Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday and Co. New York.

Cesur, S. (2002). “Depremi Nedensel Açıklamaları”. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Direk, Z. (2002) ‘Felsefede Modernleşmeci Düşünce’, *Modernleşme ve Batıcılık*, s. 428-440. İletişim Yayınları, İstanbul.

Shotter, J. (1993). *Conversational Realities*. Sage Pub. London.

ABSTRACT

The essence of reality construction in Jewish-Christian world is based on the knowledge that the subject is the only one in reference of reality as a result of expelling the sacred to another cosmos.

In Muslim world the sacred one and the subject are live in the same cosmos but in different layers. So there is no expelled the sacred one, so the whole is not cloven. In reality construction, the subject acts with the knowledge that his/her will(reality) is limited by God will (the truth). His/her will is interior of the God will. So he/she is only the part of the whole

In psychological terms the concept of other in Western culture is a reflection of sacred one which are manifest themselves as desires, fantasies. On the contrary there is no 'other' in Turkey. The other is the legitimatizing of the subject oneself across other subjects in his/her reality construction. The content of this legitimazing is nowadays accentuating the subject oneself.
